

Socioekonomická hodnotová orientace české společnosti

Ve dnech 21. 1. - 28. 1. 2002 a 25. 3. - 2. 4. 2002 uskutečnilo CVVM Sociologického ústavu AV ČR v rámci výzkumu Naše společnost 2002 na reprezentativních souborech 1 020 a 1 072 dotázaných ve věku od 15 let dvě šetření, která se věnovala mj. sociální spravedlnosti, libertariánství vs. státnímu paternalismu a socioekonomickým postojům občanů ČR.. Informace obsahuje základní výsledky, data za jednotlivé dílčí skupiny jsou uvedena pouze v případě dostatečného zastoupení reprezentantů těchto skupin v souboru.

SOCIÁLNÍ SPRAVEDLNOST

V březnovém šetření (25. 3. - 2. 4. 02, N = 1 072) byly respondentům výzkumu předkládány výroky týkající se možných názorů na sociální spravedlnost a respondenti uváděli, nakolik s tím kterým výrokiem souhlasí.¹ Jednalo se o pět názorů uvedených včetně četností odpovědí v tabulce 1:

Tabulka 1: Souhlas s názory na sociální spravedlnost (v %)

	Rozhodně souhlasí	spíše souhlasí	spíše nesouhlasí	rozhodně nesouhlasí	NEVÍ	SOUHLAS / NESOUHLAS
a) Nejspravedlivější způsob rozdělování majetku je dát všem stejně	4	13	38	41	4	17/79
b) Pokud mají všichni stejné příležitosti, pak je správné, že někteří lidé mají více peněz nebo majetku	23	53	16	4	4	76/20
c) Lidé, kteří tvrdě pracují, si zaslouží vydělávat více než ostatní	49	42	5	1	3	91/6
d) Lidé s nízkými příjmy mají dostat to, co potřebují k životu, i když to znamená odebírat peníze těm, kteří vydělávají více	11	43	27	9	10	54/36
e) Je správné, když lidé s větším nadáním a schopnostmi vydělávají více peněz	46	44	5	1	4	90/6

Součet do 100 % v řádcích

¹ Otázka: „Co si myslíte o názorech, které Vám přečtu? Nakolik s nimi souhlasíte?“ Možnosti odpovědi byly kategorizovány: Rozhodně souhlasí, spíše souhlasí, spíše nesouhlasí, rozhodně nesouhlasí. Varianta odpovědi „neví“ nebyla nabízena.

Nejextrémněji se dotázaní vyslovovali ke dvěma výroky, nejvíce souhlasili s tvrzením, že lidé, kteří tvrdě pracují, si zaslouží vydělávat více než ostatní. S tímto souhlasilo 91 % dotázaných, nesouhlasilo 6 %. Stejně tak se dotázaní postavili k výroku posledního, kdy z nich celých 90 % uvedlo, že je správné, když lidé s větším nadáním a schopnostmi vydělávají více peněz. S tímto výrokem naopak nesouhlasilo 6 % respondentů tohoto výzkumu.

Do druhé skupiny, ve které jeden pól převažuje významně nad druhým, ale tato převaha již není natolik jednoznačná, patří další dvě tvrzení: „Nejspravedlivější způsob rozdělování majetku je dát všem stejně“ (souhlasilo 17 %, nesouhlasilo 79 %) a „Pokud mají všichni stejné příležitosti, pak je správné, že někteří lidé mají více peněz nebo majetku“ (souhlas 76 %, nesouhlas 20 %).

Nejkontroverznějším tvrzením tedy bylo to, kde se respondenti rozdělili na dvě velké skupiny. 54 % dotázaných bylo přesvědčeno, že „lidé s nízkými příjmy mají dostat to, co potřebují k životu, i když to znamená odebrat peníze těm, kteří vydělávají více“, ovšem proti bylo celých 36 %. Tento názor byl také tím, o kterém se neuměla rozhodnout největší část respondentů (10 % oproti 3 – 4 % v ostatních případech).

Podívejme se nyní, jak se k jednotlivým výroky vyslovili potenciální voliči parlamentních politických stran², tedy ti, kteří mají volební právo a uvedli v odpovědi na otázku „Představte si, že by příští týden byly volby do Poslanecké sněmovny. Kterou stranu byste volil?“ uvedli jednu z parlamentních stran nebo jejich uskupení.

Tabulka 2: Souhlas s názory na sociální spravedlnost tříděno podle stranických preferencí (součet odpovědí „rozhodně souhlasím“ a „spíše souhlasím“; v %)

	ČSSD	ODS	Koalice	KSČM
a) Nejspravedlivější způsob rozdělování majetku je dát všem stejně	12,1	8,4	13,2	38,4
b) Pokud mají všichni stejné příležitosti, pak je správné, že někteří lidé mají více peněz nebo majetku	81,1	81,1	78,3	66,9
c) Lidé, kteří tvrdě pracují, si zaslouží vydělávat více než ostatní	92,2	91,1	89,1	91,7
d) Lidé s nízkými příjmy mají dostat to, co potřebují k životu, i když to znamená odebrat peníze těm, kteří vydělávají více	52,4	41,9	50,6	75,2
e) Je správné, když lidé s větším nadáním a schopnostmi vydělávají více peněz	91,2	93,2	90,4	89,4

Koalice – zde jsou uvedeni všichni, kteří v této otázce uvedli buď samotnou koalici, nebo jednu z jejích členských stran (KDU-ČSL, US-DEU)

Jak je vidět z údajů uvedených v této tabulce, z těchto pěti výroků byly pouze tři, které jsou diferencovány podle stranických preferencí. Zajímavé je zejména to, že se zde vždy jednalo výhradně o výraznou diferenci mezi příznivci KSČM a příznivci ostatních stran.

² Jsou zde uváděni pouze příznivci politických stran ČSSD, ODS, KSČM a koalice (tzn. ti, kteří uvedli, že by volili Koalici nebo jednu ze stran, ze kterých se skládá). U ostatních politických stran nebylo dostatek respondentů, kteří by se k nim hlásili, není proto možné provádět tyto podrobné analýzy.

Potenciální voliči KSČM výrazně častěji uváděli, že souhlasí s výrokem, že nejspravedlivější způsob rozdělování majetku je dát všem stejně (o cca. 25 – 30 % více než ostatní), stejně tak častěji uváděli, že mají lidé s nízkými příjmy dostat to, co potřebují k životu, i když to znamená odebírat peníze těm, kteří vydělávají více (o cca. 23 – 34 % více než ostatní). Naopak méně často souhlasili ti, kteří preferují KSČM, s tím, že pokud mají všichni stejné příležitosti, pak je správné, že někteří mají více peněz nebo majetku.

ROLE STÁTU (PŘIJATELNÁ MÍRA STÁTNÍHO PATERNALISMU)

V lednovém šetření (21. 1. - 28. 1.02, N = 1 020) bylo dotazovaným předloženo jedenáct výroků a opět byli požádáni o vyjádření míry jejich souhlasu či nesouhlasu s uvedenými tvrzeními.³ Tato tvrzení byla orientována střídavě pro státní paternalismus a prolibertariánský. Jednotlivá tvrzení použítá ve výzkumu jsou uvedena včetně četností odpovědí v tabulce 3.

Tabulka 3: Souhlas s názory na míru státního paternalismu (v %)

Pořadí		Rozhodně souhlasí	spíše souhlasí	spíše nesouhlasí	rozhodně nesouhlasí	NEVÍ	SOUHLAS / NESOUHLAS
SP 6.	a) Stát má lidem zabezpečit jen nutné minimum, jinak se každý musí postarat sám o sebe	11	34	38	14	3	45/52
SP 1.	b) Stát by měl usměrňovat rozvoj hospodářství	30	53	11	2	4	83/13
L 2.	c) Stát nemá jednotlivce omezovat, má jen vytvářet podmínky při uplatnění jeho práv a svobod	35	48	10	2	5	83/12
L 1.	d) Stát má pro rozvoj ekonomiky stanovit jasná pravidla a dbát na jejich dodržování	61	33	3	1	2	94/4
SP 2.	e) Stát má zaručit, aby každý, kdo chce pracovat, dostal práci	41	38	13	3	5	79/16
L 4.	f) Velikost soukromého vlastnictví nesmí být nijak omezována	26	37	21	6	10	63/27
SP 4.	g) Co nejvíce státního vlastnictví by mělo přejít do soukromých rukou	9	25	38	15	13	34/53
SP 5.	h) To, co společnost vyprodukuje, musí být rozděleno tak, aby nebyly příliš velké rozdíly mezi bohatými a chudými	19	34	28	10	9	53/38
L	i) Stát má hospodářským	20	53	13	2	12	73/15

³ Otázka: „Přečtu Vám několik výroků a Vy mi prosím řekněte, zda s nimi souhlasíte nebo nesouhlasíte“. Respondentům výzkumu byla předložena karta s variantami odpovědí: Rozhodně souhlasím, spíše souhlasím, spíše nesouhlasím, rozhodně nesouhlasím. Varianta odpovědi „neví“ nebyla nabízena.

3.	podnikům umožnit co největší samostatnost						
SP 3.	j) Hlavním úkolem vlády je řešit otázku nezaměstnanosti a sociálních jistot občanů	39	37	17	3	4	76/20
L 5.	k) Tržní hospodářství je cestou k vyšší životní úrovni	18	40	17	6	19	58/23

Součet do 100 % v řádcích

SP = v odpovědích převládá státní paternalismus nad libertariánským postojem

L = v odpovědích převládá libertariánský postoj nad státním paternalismem

Odpovědi respondentů rozdělily uvedené výroky do dvou skupin: v první skupině označené SP jsou ty z nich, u kterých v odpovědích převládá státní paternalismus nad libertariánským postojem a jsou v tabulce označeny v pořadí podle velikosti této převahy. Zařadily se sem zejména tyto výroky: „usměrňování hospodářství“ (souhlas 83 % dotázaných), „zaručení práce“ (79 %), „řešení nezaměstnanosti“ (76 %). Poslední tři výroky patřící do této skupiny vykazují pouze malou převahu paternalistických názorů nad názory libertariánskými, jsou to tyto: „státní vlastnictví do soukromých rukou“ (nesouhlas 53 %), „přerozdělení od bohatých k chudým“ (souhlas 53 %) a „zabezpečení pouze nutného minima“ (nesouhlas 52 %).

Druhá skupina výroků je ta, kde převažují v odpovědích názory libertariánské nad státním paternalismem. V této skupině je pět výroků: „stanovení pravidel, kontrola jejich dodržování“ (souhlas 94 %), „vytváření podmínek, neomezování jedinců“ (83 %), „samostatnost podnikům“ (73 %), „neomezené soukromé vlastnictví“ (63 %) a „tržní hospodářství je cestou k vyšší životní úrovni“ (58 %).

Celkově můžeme říci, že respondenti odpovídali v průměru ve 48,8 % libertariánsky, ve 42,7 % paternalisticky. Toto zhruba odpovídá tomu, že větší část populace uvádí, že je orientována tzv. „pravnicově“. (V témže výzkumu se 21 % respondentů přihlásila k levici, 33 % ke středu a 33 % k pravické orientaci. Zbýlých 13 % respondentů se na pravolevé škále zařadit neumělo.)⁴

Výsledky tohoto šetření není možné v žádném případě absolutizovat tak, že by v české společnosti převažovalo tzv. „pravnicové“, tedy libertariánské (tedy pro tržní) smýšlení, zejména z toho důvodu, že jednotlivé položky použité baterie nejsou striktně orientovány ve směru od čistého libertariánství po čistý státní paternalismus. K tomuto závěru by opravňovaly výsledky rozsáhlejších výzkumů, které jsou prováděny v Sociologickém ústavu AV ČR zejména v rámci projektů mezinárodní spolupráce (jedná se o data získaná z projektů World Value Survey, European Value Survey, International Social Survey Programme).

Tabulka 4: Souhlas s názory na míru státního paternalismu tříděno podle stranických preferencí (součet odpovědí „rozhodně souhlasím“ a „spíše souhlasím“; v %)

	ČSSD	ODS	Koalice	KSČM
a) Stát má lidem zabezpečit jen nutné minimum, jinak se každý musí postarat sám o sebe	39,5	72,5	62,8	18,2
b) Stát by měl usměrňovat rozvoj hospodářství	89,8	76,1	79,1	94,3

⁴ Otázka: „V souvislosti s politikou se často hovoří o levici a pravici. Kam byste se zařadil Vy osobně na této stupnici, kde 1 znamená krajní levici a 7 krajní pravici, 4 je střed.“

c) Stát nemá jednotlivce omezovat, má jen vytvářet podmínky při uplatnění jeho práv a svobod	84,3	91,0	89,5	69,4
d) Stát má pro rozvoj ekonomiky stanovit jasná pravidla a dbát na jejich dodržování	96,6	91,6	94,2	98,4
e) Stát má zaručit, aby každý, kdo chce pracovat, dostal práci	81,5	64,7	65,7	95,0
f) Velikost soukromého vlastnictví nesmí být nijak omezována	58,8	79,6	72,4	33,8
g) Co nejvíce státního vlastnictví by mělo přejít do soukromých rukou	29,3	53,3	55,3	5,0
h) To, co společnost vyprodukuje, musí být rozděleno tak, aby nebyly příliš velké rozdíly mezi bohatými a chudými	61,4	29,4	46,6	81,0
i) Stát má hospodářským podnikům umožnit co největší samostatnost	72,6	85,6	83,8	57,8
j) Hlavním úkolem vlády je řešit otázky nezaměstnanosti a sociálních jistot občanů	74,3	64,6	62,9	87,6
k) Tržní hospodářství je cestou k vyšší životní úrovni	51,7	84,4	70,5	28,9

Odpovědi příznivců jednotlivých parlamentních politických stran či jejich uskupení jsou převážně orientovány od KSČM, která tvoří zcela jednoznačně jeden pól, přes ČSSD a Koalici až k ODS (ve dvou případech je zaměněno pořadí posledních dvou zmíněných subjektů ODS a Koalice, jedná se o výroky „státní vlastnictví do soukromých rukou“ a „řešení nezaměstnanosti“, v těchto dvou případech jsou potenciální voliči Koalice k výrokům vyhraněnější).

Podívejme se nyní na to, jak je možné rozdíly mezi těmito stranami kategorizovat. Jako první se nabízí absolutní rozdíl mezi nejnižší a nejvyšší uvedenou hodnotou. Podle velikosti tohoto rozdílu jsou v tabulce 5. Jednotlivé výroky seříděny a jsou rozděleny do tří skupin. V první skupině jsou ty výroky, kde vzdálenost dvou opačných činí 45 – 55 %, ve druhé skupině jsou ty, kde odchylka činí 18 – 30 %, dále necháváme bokem ten výrok, kde se odpovědi příznivců jednotlivých stran liší zcela minimálně (rozdíl je 6,8 %).

Tabulka 5: Souhlas s názory na míru státního paternalismu, indexy vzdálenosti subjektů stranického systému

	Index absolutní vzdálenosti	Index pravolevé vzdálenosti	Index pravicové vzdálenosti	Index levicové vzdálenosti
k) Tržní hospodářství je cestou k vyšší životní úrovni	55,5	37,2	13,9	22,8
a) Stát má lidem zabezpečit jen nutné minimum, jinak se každý musí postarat sám o sebe	54,3	38,8	9,7	21,3
h) To, co společnost vyprodukuje, musí být rozděleno tak, aby nebyly příliš velké rozdíly mezi bohatými a chudými	51,6	-33	17,2	19,6
g) Co nejvíce státního vlastnictví by mělo přejít do soukromých rukou	50,3	37,2	2	24,3
f) Velikost soukromého vlastnictví	45,8	29,7	7,2	25

nesmí být nijak omezována				
e) Stát má zaručit, aby každý, kdo chce pracovat, dostal práci	30,3	23	1	13,5
i) Stát má hospodářským podnikům umožnit co největší samostatnost	27,8	19,5	1,8	14,8
j) Hlavním úkolem vlády je řešit otázky nezaměstnanosti a sociálních jistot občanů	24,7	17	1,7	13,3
c) Stát nemá jednotlivce omezovat, má jen vytvářet podmínky při uplatnění jeho práv a svobod	21,6	13,4	1,5	14,9
b) Stát by měl usměrňovat rozvoj hospodářství	18,2	14	3	4,5
d) Stát má pro rozvoj ekonomiky stanovit jasná pravidla a dbát na jejich dodržování	6,8	4,6	2,6	1,8

Dalšími ukazateli je vzdálenost pravicových voličů od voličů levicových, vzdálenost voličů pravicových stran a vzdálenost voličů levicových stran. Index pravolevé vzdálenosti se v první skupině výroků pohybuje mezi cca. 30 – 39 %, ve druhé skupině potom mezi 13 a 23 %. Podle indexů pravicové vzdálenosti, které jsou v porovnání s indexy levicové vzdálenosti výrazně nižší (v první skupině výroků pouze dva poněkud více významné rozdíly, ve druhé skupině fakticky žádné) můžeme usuzovat na názorovou blízkost voličů různých pravicových subjektů. Vzdálenost voličů levicových subjektů je v porovnání s tím výrazně vyšší – v první skupině výroků se pohybuje mezi cca. 20 – 25 %, ve druhé skupině převážně mezi 13 – 15 %, v jednom případě to je však pouze necelých 5 %.

*Z výzkum Naše společnost 2002, šetření v02-03 - otázka EV.3, šetření v02-01 - otázka PO. 3
Tisková informace PO20419
Zpracovala Adéla Seidlová
Vydáno dne 19. dubna 2002*